

UDK 804.0-441
Autorski pregled

Primljeno: 26. 10. 1990.

Almasa DEFTERDAREVIĆ-MURADBEGOVIĆ
Filozofski fakultet, Sarajevo

FRANCUSKO "NESTABILNO E" I NJEGOVA
ULOGA U GOVORU.

Sažetak

U radu se nastoje predstaviti različite funkcije francuskog "nestabilnog e" u govoru prema istraživanjima i tumačenjima određenih autora. Polazeći od pitanja njegova fonološkog statusa, te njegove fonetske prirode, prozodijske, psiholingvističke i fonostilističke uloge, naglašava se potreba da se, i u nastavi francuskog kao stranog jezika, toj složenoj izgovornoj pojavi posveti odgovarajuća pažnja. Naime, ne radi se samo o izrazito ortoepskom pitanju, nego o problemu koji bi trebalo sagledavati i u funkciji govorenja i razumijevanja govora, odnosno stjecanja komunikativne kompetencije.

"Nestabilno e" već je odavno jedno od najspornijih pitanja francuske fonetike, što svakako nameće potrebu da se i u nastavi francuskog kao stranog jezika imaju na umu različiti aspekti tog složenog izgovornog problema, među kojima ćemo izdvojiti sljedeće:

1. fonološki status ovog samoglasnika
2. specifičnost njegove fonetske prirode
3. stupanj predvidljivosti ovoga glasa prema glasovnom kontekstu ne samo unutar riječi, nego prvenstveno unutar ritmičke organizacije riječi u sintagmatskom nizu, te s tim u vezi i pitanje njegove uloge na planu prozodijske realizacije
4. psiholingvistički aspekt ove izgovorne pojave
5. fonostilističku funkciju.

Složenost njegove prirode pokazuje donekle i raznolikost naziva kojima se on imenuje ("muet", "caduc", "instable", "féminin", "sourd"). Nijedan od tih naziva mu, međutim, ne odgovara u potpunosti, a opredjeljivanje za jedan ili za drugi najčešće je određen ciljem opisa^{1/}. Podsjetimo da s gledišta pisanog jezika "nestabilno e" predstavlja "svako slovo e koje se ne izgovara ni kao otvoreno e, ni kao zatvoreno e, niti je sastavni dio dvoslova ili troslova" (A. Martinet, K. Walter, 1973, 22)^{2/}.

Kada se govori o "nestabilnom e", najčešće se misli na pojavu da se taj glas u morfološkoj strukturi francuskih riječi izgovara ili gubi ovisno i o jezičkim i o izvanjezičkim faktorima, a da se pritom najčešće logički smisao poruke ne mijenja. Upravo je ta činjenica navela neke autore da postave pitanje fonološkog statusa ovog samoglasnika i da ga čak izostave s liste francuskih samoglasničkih fonema (Up.: Capelle 1968; Martinet 1969; Walter 1977). Polazi se od činjenice da je broj minimalnih parova u kojima "nestabilno e" ostvaruje funkciju fonema zanemariv, a da se opozicija najčešće manifestira prisustvom ili odsustvom fonema (usp. *dəhɔrs-dɔrs, lə hêtrel'être*). Budući da se s druge strane javljanje ili izostavljanje toga glasa može predvidjeti jer je djelomice uvjetovano glasovnim kontekstom, pojava "nestabilnog e" pokušava se objasniti unutar kontekstualnih suglasničkih varijanti. Prema takvom pristupu suglasnički fonem d može se primjerice dvojako manifestirati: kao d (*là dessus*) ili kao *də* (*par-dessus*) ovisno o glasovnom kontekstu (Martinet, 1969, 217).

I sama priroda fonetske realizacije ovog samoglasnika već otprije zanima fonetičare. Znak /ə/, kojim se obilježava u međunarodnom fonetskom pismu predstavlja centralni neutralni samoglasnik koji ne odgovara njegovoj artikulacijskoj prirodi prednjeg zaobljenog samoglasnika (usp. Carton 1974, 64; Bricler-Labaeye 1970, 54). Iako je J. Varney Pleasante (1956) nastojala upozoriti na artikulacijsku posebnost tog samoglasnika u odnosu prema ostalim francuskim samoglasnicima (Malmberg 1972, 74)^{3/}, neka novija istraživanja pokazala su da ovaj glas većina anketiranih govornika, posebice mlade generacije, poistovjećuje, ovisno o prirodi sljedećega glasa, s otvorenim ili sa zatvorenim prednjim zaobljenim samoglasnikom EU (Walter 1976, 317; Bothorel et alii 1986, 260)^{4/}. Učestalo miješanje tih triju samoglasnika navodilo bi na zaključak kako postoji tendencija da se oni promatraju kao jedinstven glasovni segment čije je ostvarenje postojano u riječima kao što su "peuplade", "brebis", a nepostojano u riječima kao što su "m(e)lon" ili "p(e)tite"^{5/}. Time se može objasniti i postupak nekih pisaca, primjerice Queneaua, koji nastojeći u

svom tekstu jasno naznačiti govorne oblike, pribjegava posebnim grafičkim postupcima – gubljenje "nestabilnog e" predstavlja ili jednostavnim izostavljanjem grafičkog znaka ("sméfier") ili apostrofom, a grafijom EU njegovo izgovaranje ("Tout de mème, leu temps, c'est leu temps. L'passé, c'est l'passé")^{6/}.

Činjenica da se svojom fonetskom realizacijom ovaj glas u suvremenom francuskom jeziku najčešće ne razlikuje od EU (œ odnosno ø)^{7/} ne znači da se može zanemariti njegova specifična fonemska uloga, koja ga čini različitim od svih drugih samoglasničkih fonema. Dell (1973, 196) ističe da, iako su u njegovom izgovoru "quel gênet" i quel jeunet" "je ne vaux rien" i "jeune vaurien" potpuno homofoni, posebnost "nestabilnog e" kao vokalskog fonema očituje se upravo preko alternacija kojima je podložan. I Dauze (1973, 30) npr. u svom istraživanju zaključuje da mnogi govornici ne prave razliku između "ceux" i "ce". Međutim, iako fonetska realizacija ø i œ može biti veoma slična, ti se glasovi razlikuju upravo po tome što se ø u "ceux" ("ceux que j'ai vus") nikada ne može izostaviti, dok ø u "ce" ("ce que j'ai vu") nudi izbor s razlikovnom mogućnošću. Opozicija između "pelage" i "plage" ostvaruje se kroz prisutnost samoglasničkog fonema (œ ili ø) u prvoj riječi i odsustvom samoglasničkog fonema u drugoj, dok se moguća opozicija između "deux bouts" i "debout" ostvaruje njegovim odsustvom u drugom navedenom primjeru, tj. opozicijom EU – odsustvo glasa.

Pojava "nestabilnog e" u položaju zijeve ispred takozvanog "aspiriranog" h također se ne može smatrati automatskom primjenom određenog fonološkog pravila. Dell (1973, 186) navodi primjere koji potvrđuju da se zaista radi o posebnom glasu te uspoređuje izgovor "quelle housse" /keləus/, gdje se "nestabilno e" obavezno pojavljuje i "quel hêtre" koji se može izgovarati jedino /keletR/ ili eventualno /kelʔetR/, ali ne i /keləetR/.

Spence (1976, 39) razlikuje četiri tipa realizacije ovog glasa:

1. stabilno i razlikovno ("dehors" – "dors", "le hêtre" – "l'être")
2. stabilno i nerazlikovno ("premier", "atelier")
3. nestabilno, ali aktualno ili potencijalno razlikovno ("b/e/lette" – "blette", "il fondera" – "il fondra")
4. nestabilno i nerazlikovno ("ch/e/val").

Potencijalna fonološka funkcija sasvim je specifično obilježje ovoga glasa. Ono se može ostvariti uvijek u slučaju dvosmislenosti, tj. u slučaju homofonskog konflikta, primjerice u imperfektu i pogodbenom načinu glagola prve vrste:

il mont/e/rait – il montrait.

To je moguće jer nudi dvije mogućnosti alternativnog izgovora u površinskoj strukturi kada se radi o prvom spomenutom glagolu, a samo jednu kada se radi o drugom glagolu, koji u svojoj dubinskoj strukturi ne sadrži mogućnost takve alternacije (Dell, 1973, 219). Nepobitno je, dakle, da "nestabilno e" uz ostale funkcije i dalje zadržava svoj status vokalskog fonema u francuskom sistemu, čak iako ta njegova razlikovna mogućnost nije dovoljno iskorištena na leksičkom planu (Blanche-Benveniste, Chervel 1969, 128).

Posebno složeno pitanje jest i javljanje ili gubljenje ovoga glasa, zapravo način na koji se fonotaktička pravila distribucije glasova manifestiraju u kontekstu govorne realizacije. Kad se postavljaju obavezna i neobavezna fonološka pravila o izgovoru ovoga glasa, obično se imaju na umu tri moguća položaja koja on može zauzeti unutar ne samo leksičke riječi, nego prvenstveno unutar sin-

tagme, odnosno fonetske riječi (naglasne cjeline) koja objedinjuje više leksičkih riječi. Obično se razlikuje unutrašnji, inicijalni i finalni položaj.

Neujednačenost i česta odstupanja od poznatog pravila (Grammont 1894) da se "nestabilno e" izgovara kako bi se izbjeglo susretanje triju ili više suglasnika, zapravo kako bi se spriječilo odstupanje od propisane suglaničke distribucije (pri čemu značajnu ulogu ima broj suglasnika koji mu prethode) naveli su mnogi stručnjaci s namjerom da izgovorne tendencije objasne i nekim dodatnim faktorima koji mogu utjecati na tu pojavu (Martinon 1913, Grammont 1926, 1930, Fouché 1956, 1959). Delattre (1951, 1966) je upozorio na utjecaj stupnja otvorenosti: "nestabilno e" utoliko je stabilnije ukoliko je prvi iz grupe suglasnika koji mu prethode po svojoj artikulacijskoj prirodi zatvoreniji od drugog (usp.: "apprenez" i "ferm/e/ture"), posebno u leksičkoj riječi.

Malécot (1955) je među odlučujuće faktore uvrstio redosljed mjesta artikulacije (otraga prema naprijed ili obratno) pokušavajući time objasniti zašto se "nestabilno e" češće izostavlja u riječi "fort/e/ment" (R - t - m), nego u riječi "brusquement" (s - k - m).

Martinet (1946) je upozorio i na značenje učestalosti javljanja određene suglaničke skupine,

Weinrich (1961) i Pulgram (1961) razrađuju postavku prema kojoj izostavljanje "nestabilnog e" ovisi o slogovskoj distribuciji. Ovaj samoglasnik može biti izostavljen u suglaničkoj skupini na mjestu gdje bi se mogla javiti pauza, inače njegovo izostavljanje u primjerima poput "bec de lièvre" teže je moguće upravo zato što grupa *kd* nije poznata u distribuciji francuskih suglasnika ispred pauze, a grupa *dl* iza pauze. Ovakvo objašnjenje zanemaruje, međutim, pojavu sekundarnih suglaničkih skupina toliko tipičnih za francuski govorni jezik, a koje i nastaju kad se izostavi "nestabilno e". Upravo je nestabilnost suglaničke distribucije unutar slogovskog raščlanjivanja, koja je neposredna posljedica izostavljanja "nestabilnog e" (a naročito je izražena u neformalnom govoru), bitno obilježje francuskog izgovora ne samo u odnosu prema germanskim, nego i prema ostalim romanskim jezicima (Spence, 1976, 34).

Prema Deltu (1973, 229) "nestabilno e" kojem prethode dva suglasnika utoliko se prije zadržava ukoliko se radi o leksičkoj riječi (usp.: "exactement", "gouvernement"). Međutim, ako "nestabilnom e" unutar fonetske riječi prethodi jedan suglasnik, a istodobno se radi o početnom slogu leksičke riječi, "nestabilno e" izgovara se ako prethodna riječ završava suglasnikom, a gubi ako se ona završava samoglasnikom (usp.: "quel neveu" i "mon n/e/veu") i to čak i u slučajevima kada iza njega slijedi više suglasnika (usp.: "costume de sport" i "terrain d/e/ sport").

Sve što je rečeno jasno upućuje na još jednu specifičnost "nestabilnog e" – na njegovu prozodijsku ulogu⁸⁷. Rezultati istraživanja Léona (1966, 111) pokazuju da se "nestabilno e" kojem prethode dva suglasnika izgovara u 90 posto slučajeva ako se javlja unutar riječi ("un appartement vide"), a izostavlja u vrlo sličnom postotku ako je na mjestu vanjske junktore ("port/e/ – manteau" u 78 posto, "port/e/ manquée", u 96 posto slučajeva se gubi).

Léon je među prvima istaknuo i ulogu ritma, odnosno mjesta naglaska koji odlučujuće utječu na javljanje ili gubljenje "nestabilnog e" u složenim riječima. Na mjestu vanjske junktore "nestabilno e" se to češće izgovara ako iza njega slijedi jednosložna riječ ("porte-plume"), ali se redovno gubi u višesložnoj riječi

("port-drapeau", "gard-barrière"). Slična se pojava uočava i u sintagmama ispred pauze (usp.: "Il parl^e bas" i "Il parl/e/ plus bas"; "Mets ta veste rouge" i "Mets ta veste/e/ rouge et blanche")^{9/}.

Vjerojatnost javljanja "nestabilnog e" u inicijalnom položaju isto je podložna individualnom variranju, ali se "nestabilno e" u tom položaju ipak uvijek ne izostavlja podjednako lako. Pri tom, između ostalog, glasovni kontekst i mjesto naglasaka imaju značajnu ulogu. "Nestabilno e" mnogo se teže gubi u glasovnim kontekstima u kojima mu prethodi i iza njega slijedi pregradni suglasnik (usp.: "debout" "sur une table" i "d/e/vant chez moi". Dell 1973, 236). Njegovo gubljenje u početnom slogu to je češće što je on udaljeniji od naglašenog sloga (usp.: "venez", "venez ici", "venez boire un verre").

Kada je u pitanju završni slog riječi izgovor "nestabilnog e" svakako ovisi o tome da li se taj slog istodobno našao ispred sintaktičke pauze ili unutar govorne cjeline. Izostavljanje "nestabilnog e" obavlja, prema tome, funkciju graničnog označivača ("C'est mon oncl^e"), a njegovo izgovaranje na kraju riječi koja je unutar govorne cjeline^{10/} funkciju spoja ili junkture ("C'est mon oncl^e Pierre"), čime se manifestira raskorak između pisanog jezika, u kojem su leksičke riječi jasno razdvojene i njihove govorne realizacije, u kojoj se granice između leksičkih riječi potiru, a riječ podliježe varijacijama na morfološkom planu uvjetovanim kontekstom u koji se uklapa. Svakako da će stupanj autonomnosti, odnosno veće ili manje gramatičke povezanosti među pojedinim elementima govorne cjeline odlučivati i o dosljednijoj ili manje dosljednoj primjeni fonoloških pravila vezanih za izgovor "nestabilnog e". Njegovo javljanje bit će dakle u funkciji morfoloških promjena koje se događaju unutar fonetske riječi. Kriteriji kohezije između elemenata koji čine govornu cjelinu veoma su labilni i podliježu zakonitostima govora, odnosno komunikativnim potrebama, ali i ritmičkim faktorima, između ostalog i broju slogova. Naime, podudarnost ritmičkih i sintaksičkih jedinica nije jezičko pravilo, nego je prvenstveno odraz sociokulturnog prestiža onih govornih oblika koji više ili manje oponašaju model pisanog jezika. Međutim, kada je riječ o složenijim i manje eksplicitnim iskazima, primjerice u neformalnom govoru, ritmičko raščlanjivanje iskaza najčešće se ne podudara sa sintaksičkim i semantičkim raščlanjivanjem. Ritmička se grupa u tom slučaju nerijetko završava proklitičkim jedinicama iza kojih neposredno slijedi pauza koja nije sintaksičke prirode. "Nestabilno e" kojim se takve grupe veoma često završavaju služi prvenstveno kao zvučna podloga za opuštanje prethodnog suglasnika (usp. "à peu près de ... quatorze ans", "tout le ... les parterres"), a njegov izgovor obilježava veoma izražena dužina (cf. D. François 1974, 200). Ovaj je postupak svakako psiholingvističke prirode, jer usporava brzinu govora kako bi se poruka mogla prenositi usporado sa njezinim govornim kodiranjem^{11/}. Léon (1971, 71) je upozorio također da treba uvažavati perceptivni faktor, usljed kojeg govornik rjede izostavlja ona "nestabilna e" koja bi otežala slušaočevu percepciju. Iz istog razloga u nizu dvaju uzastopnih slogova "nestabilno e" zadržat će se u osnovnoj riječi, a gubiti u prefiksu ("vous r^evenez"), a kad je riječ o kombinaciji osobne zamjenice i glagola s prefiksom, ono se češće izgovara u prefiksu, jer se tako zadržava cjelovitost leksičke riječi, a time se osigurava i veća razumljivost. Kada više uzastopnih slogova (Fouché 1959) sadrže "nestabilno e", najčešće se zadržavaju dva ili eventualno tri (svakako pod uvjetom da se ne stvara utisak odviše dotjeranog izgovora). Kada više uzastopnih slogova sadrže "nestabilno e", njegovo je izostavljanje to naglašenije u razgovornom jeziku kako bi se očuvala normalna dikcija (D. François 1974, 233). Kako

je utvrdio Lucci (1973, 100) čestoća javljanja "nestabilnih e" obrnuto je proporcionalna dužini grupe.

Učestalije gubljenje "nestabilnog e" jedno je od obilježja eliptičnoga govora, koja se u neformalnom govornom stilu ne manifestiraju samo na sintaksičkom planu nego i na planu razlikovnih obilježja. Naime, što se brže govori, to je i vjerojatnije da će izostati redundantne izgovorne oznake, pa se i "nestabilno e" to prije gubi čak i u onim glasovnim kontekstima, gdje je njegova prisutnost relativno stabilnija. Neposredno prateća pojava gubljenja "nestabilnog E" jest i asimilacija, koja je najčešće regresivna, a naročito je česta na granicama leksičkih riječi (usp.: "Prenez c/e/ verre-la". "J/e/ cherche"). Te promjene koje se događaju unutar fonetske riječi neposredno se odražavaju na razumljivost govora. Stoga je prisustvo "nestabilnog e", bez obzira na glasovni kontekst, naglašenije svaki put kada govorena poruka zahtijeva povećanu eksplicitnost, odnosno kada treba uspostaviti optimalnu informativnost poruke^{12/}. Tim psiholingvističkim momentom može se objasniti i razlika u tretmanu "nestabilnih e" u identičnim glasovnim kontekstima, gdje se jedina razlika uspostavlja između češće i rjeđe upotrebljivanih riječi (Martinet 1946).

Sve češća upotreba naglasaka isticanja u govoru, prvenstveno onog didaktičke prirode, neposredno utječe i na drugačiju distribuciju ovoga glasa, jer se svako "nestabilno e" u početnom slogu ostvaruje u prisustvu ovog naglasaka bez obzira na glasovni kontekst. Budući da je upotreba didaktičkog naglasaka odlika naobraženih govornika, vičnih javnom obraćanju i općenito sposobnih da se služe sa više različitih jezičkih stilova, "nestabilno e" jest bitno obilježje preko kojeg se uspostavlja razlika između govora ovog tipa govornika i onih manje naobraženih koji se prvenstveno služe jednim jezičkim potkodom (Lucci 1983, 128). U ovom slučaju radi se o još jednoj veoma značajnoj funkciji "nestabilnog e" — o njegovoj fonostilističkoj funkciji. Naime, ovaj glas i na razini riječi i na razini sintagme poprima ulogu oznake emfatičke demarkacije segmenta koji se želi istaknuti (usp. "Il a une figure!") uz promjene melodijske krivulje, usporavanje brzine govora te jasniju artikulaciju i silabaciju^{13/}.

Naglašena prisutnost "nestabilnih e" posebno u uzastopnim slogovima, najčešće je obilježje emfatičkog izgovora bez obzira na to radi li se o naročitom isticanju informacije ili o jako izraženom emocionalnom stanju. Upravo se izgovorom kojim se isticanjem svakog sloga odstupa od očekivane distribucije "nestabilnih e", postiže posebna izražajnost. To je vidljivo i na priloženom oscilogramu, koji pokazuje da u tom slučaju izgovor "nestabilnih e" obilježava izrazito visok ton i znatno trajanje.^{14/}



oscilogram br. 1

"...qui se levait devant nous,..." (J. Gracq, *Le Rivage des Syrtes*, p.169)

	ki	sə	lə	ve	də	vɑ	nu
Trajanje (s/sek)	9	12	12	10	8	12	28
Jačina (dB)	56	57	57	56	56	54	52
Visina (Hz)	200	250	250	225	200	180	160

Ekspresivna vrijednost "nestabilnog e" manifestira se i u slučajevima kada se ono javlja u finalnom položaju iza suglasnika ili suglasničke skupine kao zvučna podloga čime uvodi veoma napetu pauzu, koja tako tonski počinje veoma visoko. Jednu takvu upotrebu "nestabilnog e" veoma dobro ilustriraju oscilogrami koji predstavljaju dijelove sljedećeg teksta:

"... il oscillait devant moi au rythme de la barque (...) puis les oscillations se firent moins amples: un instant le visage se tint devant moi dans une immobilité pesante. et je sentis plonger dans les miens ses yeux taciturnes et fixes. mais aussitôt je m'endormis." (J. Gracq. *Le Rivage des Syrtes*. p. 197).



oscilogram br. 2

!...se firent moins amples;..."

	ɑ	plə	pauza
Trajanje (s/sek)	29	5	39
Jačina (dB)	50	45	
Visina (Hz)	100	120	



oscilogram br. 3

"...une immobilité pesante,..."

	pə	'zã	tə	pauza
Trajanje (s/sek)	9	35	6	52
Jačina (dB)	57	56	53	
Visina (Hz)	160	225	275	



oscilogram br. 4

"...taciturnes et fixes,..."

	'f i k	sə	pauza
Trajanje (s/sek)	11	8	105
Jačina (dB)	58	57	
Visina (Hz)	225	325	

Uočljivo je da usporedo s povišenjem vrijednosti visine na kojoj se ostvaruje završno "nestabilno e" raste i dužina trajanja pauze, a sve to pridonosi veoma snažnoj izražajnosti.

Izražajna vrijednost tako ostvarenih "nestabilnih e" to je naglašenija ako se njihova realizacija, posebice sa stanovišta tonskih vrijednosti, uspoređi s realizacijom ostalih "nestabilnih e" u istom tekstu:

1. il oscillait 'dęvant moi	2. au rythmę dę la barquę comme		
12	6	7	7
57	56	57	52
250	180	200	180

Svakako da ovdje treba posebno izdvojiti "nestabilno e" u primjerima 1 i 5, u kojima se opaža prisutnost naglaska isticanja, što svakako daje posebno obilježje ostvarenjima ovog glasa, gdje se pored tonske visine javlja i veoma izraženo trajanje.

3. qui marchę sur	4. sę firent	5. 'lę visage
5	8	16
51	57	56
140	140	225

6. sę tint dęvant moi	7. et ję sentis
10 8	9
57 57	57
180 160	160

Sve dosad rečeno potvrđuje veliku fleksibilnost fonoloških pravila koja su, kako ističe Dell (1973, 195), ipak veoma podložna individualnim variranjima i različito se ostvaruju čak i kod onih govornika koji imaju veoma slične izgovorne karakteristike. Ona su određena i jezičkim, a prvenstveno ozvanjezičkim faktorima kao što su situacija, tip diskursa, stil, priroda poruke, njezina složenost i informativnost, sociokulturna i geografska sredina (Léon, Francois D., Lucci). Prema Léonu "nestabilno e" na fonostilističkom planu predstavlja jedno od najuočljivijih oznaka na razini jezičnog varijeteta i stila (1971, 79) socioprofesionalnog i žanrovskog karaktera koja je prisutna u svijesti francuskoga govornika s izrazitim konotativnim vrijednostima.

Pritom treba svakako spomenuti i čisto estetsku funkciju "nestabilnog e" u govornoj realizaciji umjetničkog teksta. Učestalost javljanja ovog glasa povećava se proporcionalno s ostalim elementima "dotjeranog" stila. Klasična pravila poetske dikcije nalagala su izgovaranje svakog "nestabilnog e" ispred suglasnika. U poetskom tekstu njegova osnovna funkcija jest usporavanje tempa, blagozvučnost i uopće stvaranje onog utiska artificijelnosti i neobičnosti koji nalaže poetski kôd^{15/}. Međutim, ovdje se ne radi jedino o estetskom aspektu, nego pojava "nestabilnog e" upravo ističe onu osnovnu i stalno prisutnu tendenciju ritmičkog raščlanjivanja u francuskom jeziku koja uvjetuje stvaranje otvorenih slogova postavljajući vokalsku jezgru na kraj sloga.

S praktične točke gledišta i imajući na umu sve što je ovdje spomenuto, ima mnogo razloga da se pojavi "nestabilnog e" u nastavi francuskog kao stranog jezika, posebno na naprednijoj razini posveti dužna pažnja i unatoč specifičnom fonološkom statusu ovog samoglasnika. Bez obzira na to koliko se činilo složenim i delikatnim, upravo se pitanje njegove distribucije ne bi smjelo zanemarivati (Léon 1971, 131). Naime, kako ističe i Dauze (1973, 39) izgovor ovog samoglasnika na mjestu gdje se on, u skladu s cjelokupnom situacijom i tipom diskursa, gotovo redovno izostavlja ili njegovo neizgovaranje na mjestu gdje se on obično izgovara odaje znatno više nego neka druga izgovorna obilježja "strani" izgovor, posebno ako se polazi sa stanovišta da su "dobri izgovori oni koji prolaze neprimijećeni, loši oni koji vas iznenada podsjetu, pa bilo to čak i u

najdubljoj podsvijesti, na porijeklo, nacionalnu, geografsku ili društvenu pripadnost vašeg sagovornika" (Martinet - Walter, 1973, 17). Pritome bi trebalo imati na umu i činjenicu da, prema podacima istraživanja, "nestabilno e" po čestoti upotrebe u diskursu zauzima peto mjesto na listi francuskih samoglasnika (usp. a = 7,6 posto, ε = 5,6 posto, e = 5,4 posto, i = 5,3 posto, ə = 3,4 posto), a trinaesto mjesto u ukupnom glasovnom poretku.

Svakako da ovim prikazom nismo isključivo namjeravali da tek nešto podrobnije objasnimo jedan složen problem francuskog izgovora. Dotičući njegove različite aspekte, pokušali smo istodobno naglasiti kako ni u nastavi francuskog kao stranog jezika problem "nestabilnog e" ne bi trebalo tretirati jedino i prvenstveno kao ortoepski problem, nego bi njegove mnogostruke uloge bilo nužno sagledavati prvenstveno u funkciji govorenja i razumijevanja govora, odnosno stjecanja komunikativne kompetencije.

Napomene

- 1/ Do sada najrasprostranjeniji naziv "muklo e" mogao bi se prihvatiti kao konvencionalan, ali ne i kao deskriptivan, jer odgovara samo u onim slučajevima u kojima se grafem e, sa stanovišta pravopisa, ne izgovara u suvremenom francuskom jeziku kada se nađe iza samoglasnika, na primjer u imenicama kao što su "remerciement", "devoeuement" ili u oblicima budućeg vremena i pogodbenog načina glagola prve vrste (usp. "j'oublierai", "vous joueriez") te tako nastaju homofoni (usp: "je lierai", povezat ću i "je lirai", čitat ću).
- 2/ Osim grafema e treba spomenuti i grafije ai ("il faisait") i on ("monsieur"). Iako ovaj glas zadaje mnogo više poteškoća u pogledu pravila njegova izgovaranja, artikulacijska priroda ovoga glasa u nastavi francuskog kao stranog jezika također je svojevrsna poteškoća za naše učenike, jer upravo pisani znak kojim se predstavlja stvara kod njih pogrešnu predodžbu o prirodi ovog glasa, pa time i mogućnost da se on, pod utjecajem pisanog znaka poistovjeti s prednjim nezaobljenim samoglasnikom.
- 3/ Prema Malmbergu ə je prednji poluotvoren samoglasnik, što znači da je identičan sa œ. Zapravo "razlika između nenaglašenog œ i ə minimalna je ili nikakva. Ako i postoji, ona se sastoji u tome da se ə ostvaruje s manje intenziteta i napetosti nego œ i zbog toga je njegova artikulacija povučena više unatrag, a zaobljenost manje energična. Francusko ə fonetski nije neutralan samoglasnik kao što su odgovarajući samoglasnički elementi u tolikim drugim jezicima (...). U brzom neformalnom govoru, a pogotovo u pučkom pariškom govoru nenaglašeno œ dobija isti tretman kao i ə (usp.: "et peut-être" /eptet/ i "à cette heure" /astœR/)
- 4/ H. Walter (1976, 317) je na osnovi svog istraživanja utvrdila da se to poistovjećivanje ə i EU javlja u 82 posto slučajeva, ali da je jedan manji broj njezinih ispitanika izgovarao artikulacijski različit samoglasnik. Međutim, kako se radi o ispitanicima veće starosne dobi, ukupni rezultati istraživanja pokazuju tendenciju uklanjanja tog tipa artikulacije "nestabilnog e".
- 5/ Stoga se u nekim priručnicima "nestabilno e" obilježava znakom œ, koji odgovara prednjem zaobljenom samoglasniku (usp. Wioland 1983).
- 6/ Queneau: *Zazie dans le métro*, str.50; *Chicdent*, str.295.
- 7/ To je posebno izraženo u slučajevima kada se, sasvim izuzetno "nestabilno e", uvijek izgovara u finalnom položaju, kao u primjerima: "Fais-lé". Sur œ, je m'en vais. Parce que.
- 8/ Podsjetimo da je Grammont (1930) pitanje "nestabilnog e" obradio tek u drugom dijelu svoje knjige, u kojem govori o riječi i rečenici.
- 9/ Ta je tendencija uočljiva čak i u slučajevima kada se "nestabilno e" javlja kao parazitski glas i kada u pisanom obliku nema grafičkog korespondenta ("ours blanc" postaje /uR̥səbl̥ʁ/).
- 10/ Ako "nestabilnom e" prethodi skupina sastavljena od pregradnog suglasnika i likvida, postoje dvije mogućnosti izgovora: "nestabilno e" ili se izgovara u skladu s utvrđenim pravilom ili njegovo neizgovaranje u nefor-

malnom razgovornom jeziku automatski znači izostavljanje likvida (usp.: "quatre portes" ili "queat-portes" ; "une table de chevet" ili "une tab-de chevet").

- 11/ "Nestabilno e" tipično je francuski glas. Naime, kako ističe Léon (1971, 68), kada god Francuz oklijevajući u govoru pribjegava takozvanom parazitskom glasu, odnosno zvučnoj pauzi, taj je glas automatski upravo "nestabilno e".
- 12/ Isti je slučaj kada se francuski govornik obraća strancu i kada povećava eksplicitnost svoga govora, pribjegavajući redundantnim elementima.
- 13/ D. François (1974, 223) je u svom istraživanju utvrdila da jednomonemski glagolski i imenski iskazi i dvomonemski imenski iskazi, po tipu zapovjedni i usklični, zadržavaju "nestabilno e" u prvom slogu.
- 14/ Prva krivulja oscilograma označava visinu, druga jačinu, a treća trajanje.
- 15/ Suvremena francuska poezija, koja je napustila stroge norme klasičnog stiha koristi se drugim mogućnostima zvučnih i ritmičkih efekata. Izostavljanje "nestabilnog e", na primjer, koje se često u pisanom tekstu naznačuje apostrofom, uvodi konotaciju neformalnog razgovornog jezika.
- 16/ Prema istraživanju F. Wiolanda, naveo Carton (1974, 72).

Literatura

- Blanche-Benveniste, C. i Chervel, A. (1969), *L'orthographe*. Paris: Maspéro.
- Brichler-Labaye, C. (1970), *Les voyelles françaises. Mouvements et positions articulatoires à la lumière de la radiocinématographie*. Paris: Klincksieck.
- Bothorel, A., Simon, P., Wioland, F. i Zerling J.P. (1986), *Cinéradiographie des voyelles et consonnes du français*. Strasbourg: Travaux de l'Institut de phonétique.
- Capelle, G. (1968), *Les phonèmes du français et leurs réalisations*. U: *Grammaire du français parlé. Le français dans le monde*, 57, 9-14.
- Carton, F. (1974), *Introduction à la phonétique du français*. Paris: Bordas.
- Dausés, A. (1973), *Etudes sur l' e instable dans le français familier*. Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie. Band 135. Tübingen: Max Niemeyer.
- Delattre, P. (1966), *Unstable e*. U: *Studies in French and Comparative Phonetics*, str. 17-35. The Hague: Mouton.
- Dell, F. (1973), *Questions de phonologie française*. U: *Les règles et les sons. Introduction à la phonologie générative*, str.177-260 Paris: Hermann.
- François, D. (1974), *Le e muet*. U: *Français parlé. Analyse des unités phoniques et significatives d'un corpus recueilli dans la région parisienne*, str.193-238. Paris: SELAF.
- Fouché, P. (1959), *E muet*. U: *Traité de prononciation française*, str.91-139. Paris: Klincksieck.
- Grammont, M. (1930, 1914), *L'E caduc*. U: *Traité pratique de prononciation française*, str.106-120. Paris: Delagrave.

Léon, P. (1971), Apparition, maintien et chute du e caduc – variante combinatoire et expressive. U: Essais de phonostylistique, str. 67-76. *Studia phonetica* 4. Paris: Didier.

Lerond, A. (1980), Dictionnaire de la prononciation. Paris: Larousse.

Lucci, V. (1983), Le E muet. U: Etude phonétique du français contemporain à travers la variation situationnelle, str.105-131. Grenoble: Publications de l'Université des Langues et Lettres.

Malécot, A. (1976), The effects of linguistic and paralinguistic variables on the elision of the French mute e. *Phonetica* 33, str.93-112.

Malmberg, G. (1972), Phonétique française. Malmo: Hermods.

Martinet, A. (1969), Qu'est-ce que le "e muet"? U: Le français sans fard, str.209-219. Paris: France-Expansion.

Polovina, P. (1972), Nemo e u poetskom jeziku. U: Fonetika savremene francuske poezije, str. 11-35. Beograd: Naučna knjiga.

Spence, N.C.W. (1976), French mute e. *Lingua*, 39, 22-51.

Varney-Pleasant, J. (1956), Etude sur le e muet. Timbre, durée, intensité, hauteur musicale. Paris: Klincksieck.

Walter, H. (1976), La dynamique des phonèmes dans le lexique français contemporain. Paris: France-Expansion.

Id., (1977), La phonologie du français. Paris: Presses universitaires de France.

Wioland, F. (1983), La rythmique du français parlé. Strasbourg: Publication de l'I.I.E.F., n° 7.

Almasa DEFTERDAREVIĆ-MURADBEGOVIĆ
Faculty of Philosophy, Sarajevo

FRENCH "INCONSTANT E" AND ITS FUNCTION IN SPEECH

Summary

This is an attempt to present various functions of "inconstant e" in spoken French, according to research and interpretation of a certain number of authors. Beginning with the problem of its phonological status, its phonetics nature, its prosodic, psycholinguistic and phonostylistic role, the need to devote due attention to this phenomenon in teaching French as a foreign language is emphasized, since it is not only an orthoepic problem, but also one which should be considered in the function of speech and the understanding of speech, i.e. acquisition of communicative competence.